



Toimi oikein tilastoalalla

Tilastokeskuksen
ammattieettinen
opas

Toimi oikein tilastoalalla

Tilastokeskuksen ammattieettinen opas



Tiedustelut – Förfrågningar – Inquiries:

Göran Strengell

(90) 17 341

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
	1.1 Miksi etiikkaopas tilastontekijälle?	1
	1.2 Ketkä ovat tilastontekijöitä?	1
	1.3 Mitä on ammattietiikka?	2
	1.4 Mistä eettiset ongelmat nousevat?	2
	1.5 Laki ja etiikka	3
2	VELVOLLISUUDET YHTEISKUNTAAN KOHTAAN	4
	2.1 Puolueeton tilasto palvelee yhteiskuntaa	4
	2.2 Tilastot pitää julkistaa	4
	2.3 Laatu on keskeistä	5
	2.4 Virallisen tilaston kattavuudesta huolehdittava	5
	2.5 Tilastotoimen pääperiaatteet	6
3	VELVOLLISUUDET TIEDONANTAJIA JA TIETOJEN KOHTEITA KOHTAAN	7
	3.1 Tilastojen perustietojen keruu	7
	3.2 Tietojen yhdistely	9
	3.3 Tietojen julkaiseminen	9
	3.4 Tilastoyksikkökohtaisten tietojen luovutus	10
4	VELVOLLISUUDET ASIAKKAITA KOHTAAN	12
	4.1 Hyvä asiakaspalvelu	12
	4.2 Tietosuoja voi estää toimeksiannon ottamisen	13
	4.3 Asiakkaan oikeudet	13
5	VELVOLLISUUDET RAHOITTAJIA JA TYÖNANTAJAA KOHTAAN ..	15
	5.1 Vastuu suorituksesta, ammattitaidosta ja laadusta	15
	5.2 Vastuu yrityskuvasta ja liikesalaisuuksista	15
	KIRJALLISUUTTA	17

Työryhmä:

Pertti Marjomaa, puheenjohtaja
Timo Koskimäki, elinolut
Seppo Kouvonon, hinnat ja palkat
Erkki Lääkäri, taloudelliset olot
Maari Paasilinna, tietopalvelu
Anna-Leena Reinikainen, tilastotoimen tuki
Matias Holkkola (Markku Saijets), tietotekniikkapalvelut
Göran Strengell, tilastotoimen tuki (sihteeri)
Jorma Tuomainen, yritystilastot
Seija Öörni, henkilötilastot

ALKUSANAT

Luotettavat tilastot kuuluvat demokraattisen hyvinvointivaltion perusrakenteeseen. Tilastot kertovat miten asiat yhteiskunnassa ovat.

Tilastoalan työntekijöillä on velvollisuuksia yhteiskuntaa, tietojen kohteita, asiakkaita sekä rahoittajia kohtaan. Nämä velvollisuudet muodostavat mutkikkaan kokonaisuuden, jossa tilastontekijä joutuu tekemään valintoja tilanteissa, joissa kaikkia tahoja ei voi palvella niin hyvin kuin olisi ehkä toivottavaa. Velvollisuus yhtä kohtaan saattaa rajoittaa velvollisuutta toista kohtaan.

Perinteisesti valinnat aiheutuvat siitä, että tulee ottaa huomioon sekä tilastoihin kohdistuvat käyttötarpeet, tietojen kohteiden tietosuoja että näille ja muille perustietojen antajille aiheutuva tiedonantotaakka. Yhä tärkeämmäksi tulee huolehtiminen toiminnan taloudellisuudesta ja rahoituksesta. Lisääntyvä kilpailu tietomarkkinoilla ja tutkimuksessa luo myös uusia eettisiä ongelmatilanteita.

Tämä opas on tarkoitettu Tilastokeskuksen työntekijöille, asiakkaille sekä yhteistyö- ja kohderyhmille. Sitä suositellaan myös soveltuvien osien noudattavaksi muissa tilastoa tuottavissa laitoksissa.

Oppaan on laatinut työryhmä, jonka jäsenille voi esittää kommentteja ja parannusehdotuksia.

Helsingissä 27.5.1993
TILASTOKESKUS
Heikki Salmi
Vs. pääjohtaja

1 JOHDANTO

Etiikasta, erityisesti ammattien ja instituutioiden etiikasta on viime vuosina keskusteltu vilkkaasti. Monet ammattikunnat, liike-elämän järjestöt ja yksittäiset yritykset ovat koonneet eettiset periaatteensa ohjeistoiksi. Tilastoalalla tällainen on Kansainvälisen Tilastoinstituutin ISI:n vuonna 1985 hyväksymä ammattietiikkajulistus. Kiinnostusta etiikkaan ovat viime aikoina lisänneet erityisesti asenteiden ja arvomaailman muutokset sekä toiminnan ja toimintaedellytysten monipuolistuminen ja vaikeutuminen niin yrityksissä kuin julkishallinnossakin, johon Tilastokeskus kuuluu.

1.1 Miksi etiikkaopas tilastontekijälle?

Tämä on opas Tilastokeskuksessa työskentelevien henkilöiden yhteisistä arvoista. Vaikka oppaassa puhutaan Tilastokeskuksesta ja sen työntekijöistä, siinä olevia periaatteita voidaan soveltuvin osin noudattaa koko tilastoalalla. Oppaaseen kootut yhdenmukaiset eettiset periaatteet ovat hyödyksi niin tilastoalalla työskenteleville henkilöille kuin heidän asiakkailleen samoin kuin viraston yhteistyö- ja kohderyhmille. Oppaasta on hyötyä myös tilastoalan lainsäädännön kehittämistyössä ja Tilastokeskuksen toimintatapoja kehitettäessä.

Etiikkaopas selkiinnyttää Tilastokeskuksen menettelytapoja ja helpottaa eettisten ongelmatilanteiden ratkaisemista. Tämä lisää ja vahvistaa yleisön, asiakkaiden sekä perustietojen antajien luottamusta tilastoihin ja niiden tekijöihin. Oppaan avulla Tilastokeskuksen työntekijä voi etsiä hyväksyttäviä ratkaisuja esille tuleviin eettisiin ongelmiin. Työn tuottavuus ja Tilastokeskuksen palvelukyky paranevat, kun kaikkia eettisiä ongelmia ei tarvitse pohtia ja ratkaista aina uudelleen.

1.2 Ketkä ovat tilastontekijöitä?

Tilastokeskuksen tehtävänä on laatia yhteiskuntaoloja kuvaavia tilastoja tarvitsijoiden käyttöön. Tässä työssä tarvitaan monia ammattiryhmiä. Tämä opas koskee kaikkia Tilastokeskuksessa toimivia ammattiryhmiä.

1.3 Mitä on ammattietiikka?

Etiikka-sana tulee kreikankielen sanasta "ethos", joka tarkoittaa hyvän ja pahan erottamista. Etiikka on siis hyvää käyttäytymistä. Etiikka edistää ihmisten ja koko yhteiskunnan hyvinvointia.

Ammatti on tiettyjen tietojen ja taitojen kokonaisuus. Ammattilaisella on oikeuksia ja valtaa. Tämä merkitsee sitä, että hän on jossakin määrin itsenäinen suhteessa yhteiskunnan päätösmekanismeihin, hän tekee päätöksiä ammattiasioistaan ilman, että muiden päätökset koko ajan sitovat häntä.

Ammattiin liittyvät valta ja oikeudet vaativat vastapainokseen tietyn vastuun ja tietyt velvollisuudet. Valta, oikeudet, vastuu ja velvollisuudet määrittellään ammattietiikassa siten, että syntyy mahdollisimman ehjä kokonaisuus.

Eri ammattiryhmillä on oma ammattietiikkansa. Se määräytyy ammatille ominaisista arvopäämääristä, jotka liittyvät esimerkiksi yhteiskuntaan, valtiotaltaan, liike-elämään tai yksittäisiin ihmisiin.

Tilastontekijän arvopäämäärä on puolueettoman, monipuolisen ja luotettavan kuvan antaminen yhteiskunnasta tietojen kohteiden tietosuojaa kunnioittaen.

1.4 Mistä eettiset ongelmat nousevat?

Tilastokeskuksen ja sen työntekijöiden toimintaympäristö muuttuu. Syntyy uusia eettisiä pulmia ja vanhatkin eettiset ongelmat nousevat taas keskusteluun. Toiset näistä toimintaympäristön muutoksista ovat aivan viime vuosina tapahtuneita, toiset taas viime vuosikymmenien trendejä.

Tulonhankkimispäämäärän ja tilastontekijän oman arvopäämäärän välillä voi olla ristiriitoja, mikä saattaa aiheuttaa eettisiä pulmatilanteita.

Tietotekniikan nopea kehitys korostaa tilastontekijän eettisten ohjeiden tarpeellisuutta. Tekninen kehitys on tehnyt tiedonsiirrosta helppoa ja tehnyt mahdolliseksi tietojen käsittelyn mikrotietokoneilla. Tämä lisää vaatimuksia saada Tilastokeskuksen aineistoja asiakkaiden käyttöön.

Samalla tilastojen perustietojen kohteiden, henkilöiden ja yhteisöjen huolestuneisuus tietosuojastaan kuitenkin kasvaa. Sekä asiakkaiden että kohteiden odotukset on otettava huomioon. Perustietojen saanti on aina turvattu, sillä ilman niitä ei voida tehdä tuotteita, joilla asiakkaita palvellaan.

Tulosjohtamisen korostamat tuloksellisuusvaatimukset voivat aiheuttaa risiiriitoja perinteisten eettisten periaatteiden kanssa. Markkinoilla kysyntä ei välttämättä kohdistu esimerkiksi tilastojen jatkuvuuden kannalta tärkeisiin alueisiin. Markkinavoimien kasvanut merkitys on tuonut myös sisäpiirisäännökset tilastoihin.

Samalla alkaa esiintyä kilpailua Tilastokeskuksen perinteisillä aloilla, jolloin joutuvat vastakkain tuotteen eri laatutekijät kuten luotettavuus ja nopeus.

Yhteiskunnan kasvava monimutkaisuus asettaa tilastoalan työntekijälle uusia vaatimuksia tai korostaa vanhoja. Tilastojen sanomaa pitää avata esittämällä tietoja entistä yleistajuisemmin ja havainnollisemmin ja samalla riittävän täsmällisesti.

Tilastokeskus on muun julkishallinnon kanssa aikaisempaa enemmän esillä julkisuudessa. Kansalaiset ovat koulutustason noustessa ja informaationkulun lisääntyessä kriittisempiä. Sama koskee joukkoviestimiä. Tämä on nostanut organisaatioiden julkisen kuvan keskeisemmäksi ja korostaa selvien eettisten pelisääntöjen merkitystä.

1.5 Laki ja etiikka

Eettisillä periaatteilla on merkitystä sekä lainsäädännön valmistelussa että sen soveltamisessa. Eettisiä periaatteita on usein otettu lainsäädäntöön. Esimerkiksi eräiden maiden tilastolakeihin on kirjattu sellaisia eettisiä periaatteita kuin puolueettomuus ja tieteellinen riippumattomuus.

Eettiset periaatteet kattavat kuitenkin yleensä laajemman alueen kuin lainsäädäntö; etiikka on usein ankarampi kuin laki. Lain vastaisesti toimiminen ei tietenkään ole eettisesti hyväksyttävää, mutta aivan laillinen toiminta saattaa joskus olla epäeettistä.

Lainsäädäntöä voidaan täydentää eettisillä periaatteilla. Tilastoalalla näin tapahtuu esimerkiksi tietojen luovuttamisessa. Laki antaa siinä harkintavallan, jonka käyttämisessä eettisillä periaatteilla on tärkeä merkitys.

2 VELVOLLISUUDET YHTEISKUNTAA KOHTAAN

2.1 Puolueeton tilasto palvelee yhteiskuntaa

Demokratiassa yhteisiä asioita on mahdotonta hoitaa tehokkaasti ilman luotettavaa ja riittävän kattavaa tilastoa. Ilman tilastotietoja on kansalaisten vaikea jollei mahdoton muodostaa realistista käsitystä elinoloistaan ja yhteiskunnan toiminnoista, saati sitten tehokkaasti valvoa etujaan ja osallistua demokraattiseen päätöksentekoon.

Myös julkinen hallinto, elinkeinoelämä ja tutkimustoiminta tarvitsevat luotettavia virallisia tilastoja pystyäkseen toimimaan tehokkaasti.

Yhteiskuntatilastojen tuottaminen vie voimavaroja. Yritykset eivät pystyisi säännöllisesti ja liiketaloudellisesti kannattavasti tuottamaan sellaisia yleisiä, koko yhteiskuntaa koskevia luotettavia tietoja, joita viralliset tilastot sisältävät. Siksi yksityinen sektori ei ota hoitaakseen tällaisten tilastojen tuotantoa ja kehittämistä.

Riippumattoman tilastoviraston asema ei perustu ainoastaan rahoitustekijään. Hajautetun suunnittelun ja eturyhmien keskinäisten neuvottelujen perustaksi yhteiskunta tarvitsee asiatietoja, jotka eivät ole kiistanalaisia, vaan kaikille samoja.

Tilastokeskus pyrkii tilastoillaan kattamaan yhteiskunnan keskeisimmät lohkot. Tilastokeskuksen talousarviosta rahoitettuja tilastoja täydentävät toimeksiannosta tehdyt tilastot ja tilastolliset selvitykset. Menetelmiltään nämäkin ovat luotettavia ja täyttävät aina tilaajan laatuvaatimukset.

Virallisiin tilastoihin luetaan kaikki yleiseen käyttöön laaditut tilastot. Suurimmaksi osaksi virallinen tilasto on rahoitettu julkisin varoin. Viralliset tilastot ovat osa yhteiskunnan välttämätöntä infrastruktuuria eli perusrakennetta.

2.2 Tilastot pitää julkistaa

Virallinen tilasto pitää julkistaa, sillä vain julkistettuna se palvelee yhteiskuntaa ja sen jäseniä.

Julkistettaessa tilastoja yhteiskunnasta ei aseteta ketään tilastonkäyttäjää parempaan asemaan kuin toista. Näin korostetaan, että Tilastokeskus on koko yhteiskunnan tilastokeskus.

Julkistamisen pitää olla tehokasta. Yleisen yhteiskuntatilaston pitää olla kaikkien saatavilla ja siltä osin, kuin sillä on yleistä mielenkiintoa, se pitää julkaista laajasti eri jakelukanavia käyttäen.

Tilastojen pitää olla kaikkien käyttäjien saatavilla yhtä aikaa. Herkkiä, rahoitusmarkkinoiden toimintaan vaikuttavia tilastoja ei anneta kenellekään ennen niiden julkistamispäivää, vaan kaikki käyttäjät saavat tiedot yhtäaikaan, etukäteen ilmoitettuna ajankohtana.

Tilaston esitystavan on oltava selkeä ja hyvin ymmärrettävä. Laajoille kansalaispiireille tarkoitettua tilastoa pitää yleistajuistaa.

2.3 Laatu on keskeistä

Tilastontekijäin on huolehdittava tilastotuotteiden ja palvelujen korkeasta laadusta. Laatua arvioivat tuotteiden ja palvelujen tuottajat ja heidän kollegansa sekä tuotteiden ja palveluiden käyttäjät, mutta myös muun muassa tieteelliset ja kansainväliset yhteisöt.

Tilastojen laadun takaamiseksi niiden laadintamenetelmien on oltava julkisia ja yleisesti hyväksyttäviä. Tilastoon liitetään laatuseloste tai kuvaus, josta voi päätellä tietojen luotettavuuden ja mahdolliset epätarkkuusriskit. Jo etukäteen pitää torjua virheellistä tulkintaa ja auttaa tilaston oikeaa käyttöä.

Laatuun kuuluu myös muun muassa tilaston valmistuminen asiakkaan kannalta oikeaan aikaan, joustavuus sekä henkilöstön yhteistyökyky ja toiminnan asiakaslähtöisyys.

2.4 Virallisen tilaston kattavuudesta huolehdittava

Tilastokeskuksen tilastontekijät kantavat vastuuta paitsi tilaston laadusta myös yhteiskunnallisen tilaston kattavuudesta. Tilastojen käyttäjille tärkeitä yhteiskuntalohkoja ei saisi jäädä ilman virallisia tilastoja. Uudet, merkittävät yhteiskunnalliset ilmiöt ja ongelmat pitää ajoissa tuoda viralliseen tilastoon.

2.5 Tilastotoimen pääperiaatteet

Tilastokeskus ja sen työntekijät soveltavat seuraavia periaatteita:

1. Puolueettomuus: Tilastot laaditaan noudattaen objektiivisuutta, tieteellisyttä ja harhattomuutta. Tilastontekijät päättävät itse tilaston laadinnassa käytettävistä tekniikoista, menetelmistä ja määritelmistä. Näissä asioissa he eivät suosi mitään yhteiskunnallista ryhmää eivätkä toimi vallassaolevien vaatimuksesta ammattieettisten periaatteidensa vastaisesti.
2. Luotettavuus: Tilastot kuvaavat mahdollisimman paikkansapitävästi ja täsmällisesti niitä olosuhteita ja asioita, joita niillä halutaan kuvata.
3. Avoimuus: Yleinen yhteiskuntatilasto julkistetaan tehokkaasti. Tilastojen käyttäjille kerrotaan käytetyt menetelmät, epätarkkuusriskit, tilaston käyttöalueet ja sen perusteella tehtävät tärkeimmät johtopäätökset. Tilastojen perustietojen antajille kerrotaan tietojen antoperuste, käyttötarkoitus sekä suojauskeinot.
4. Tietosuoja: Tietoja käsitellessään ja säilyttäessään Tilastokeskuksen työntekijä menettelee aina niin, ettei kenenkään yksityisyyttä taikka liike- tai ammattisalaisuutta vaaranneta.
5. Relevanssi (asiaankuuluvuus): Tilastot kuvaavat niitä alueita, joista yhteiskunta todella tarvitsee tietoja. Ne liittyvät väestöön, talouteen, sosiaalisiin oloihin ja ympäristöön ja niiden tarjonta noudattaa kysyntää ja sen muutoksia. Tilaston laadinnassa tarpeettomia tietoja ei kerätä eikä tarpeettomia tilastoja laadita.
6. Tehokkuus: Virallinen tilasto laaditaan taloudellisesti ja tehokkaasti, myös perustietojen antajien vastaustaakka minimoiden.

3 VELVOLLISUUDET TIEDONANTAJIA JA TIETOJEN KOHTEITA KOHTAAN

Kohdehenkilöllä tarkoitetaan tässä luonnollista henkilöä tai henkilöiden muodostamia perheitä, kotitalouksia tai muita vastaavia, jotka esiintyvät tilastoaineistossa tilastollisina yksikköinä ja joihin kohdistuvia tietoja kerätään tilastoja varten.

Kohdeyhteisö on vastaavanlainen tilastoyksikkö, joka on yritys tai muu taloudellisen toiminnan yksikkö, yhdistys, virasto tai muu juridinen henkilö.

Luonnollisen henkilön toimiessa yrittäjänä häntä koskevia yritystoimintaan liittyviä tietoja käsitellään samalla tavalla kuin liikeyritysten tietoja.

Tilastokeskuksen henkilöstö kunnioittaa ja suojelee kohdehenkilöiden yksityisyyttä, tunteita ja etuja samoin kuin kohdeyhteisöjen liike- ja ammatillisuuksia. Tilastoyksiköitä koskevat perustiedot pidetään salassa riippumatta siitä, onko juuri niin luvattu tehdä. Poikkeukset tästä periaatteesta mainitaan kohdassa 3.4.

Tilastokeskus voi kuitenkin myös kerätä yksikötason tietoja toimeksiantajan nimissä asiakkaalle luovutettavaksi. Tällöin tietojen antajalle kerrotaan kenelle ja mihin tarkoituksiin tiedot annetaan.

Henkilörekisterilain mukaan yksityishenkilöllä itsellään ei ole oikeutta tarkastaa häntä koskevia tietoja Tilastokeskuksessa. Perusteluna on se, että koska tietoja ei saa käyttää kohdehenkilöön kohdistuvissa toimenpiteissä, tietojen mahdolliset virheet eivät loukkaa hänen etujaan.

3.1 Tilastojen perustietojen keruu

Tietoja tilastotarkoituksiin voidaan hankkia sekä suoraan tietojen kohteilta – henkilöiltä ja yhteisöiltä – että välillisesti hallinnollisista tietoineistoista, esimerkiksi väestön keskusrekisteristä tai verotusrekistereistä.

Lähteitä valittaessa on otettava huomioon laatu, ajankohtaisuus, kustannukset sekä tiedonantajien vastaustaakka.

Perustietoja kerätessä pyritään toimimaan mahdollisimman taloudellisesti. Kerätään vain tilaston laadinnan kannalta välttämättömiä tietoja ja yrite-

tään minimoida sekä Tilastokeskuksen että tietojen antajien kustannuksia ja vaivoja.

Jo keruuvaiheessa määritellään tilaston tai tutkimuksen tavoitteet ja tarkoitus sekä rajataan tietojen myöhäisempi käyttöalue. Toimeksiantotutkimuksissa kerrotaan lisäksi muun muassa kuka tutkimuksen on tilannut ja kuka sen on rahoittanut.

Kerättäessä perustietoja ilmoitetaan aina, onko niiden antaminen vapaaehtoista vaiko lakisääteistä. Viimeksi mainitussa tapauksessa ilmoitetaan muun muassa asianomainen lainkohta.

Silloin kun Tilastokeskus kerää tietoja henkilörekisterilain tarkoittamia mielipide- ja markkinatutkimuksia varten tietoja ei kerätä henkilöiltä, jotka ovat kieltäneet tietojensa käytön tällaisiin tutkimuksiin. Pelkästään maksullisia toimeksiantoja varten tarvittavia perustietoja kerätään vain vapaaehtoisuuden pohjalta, ei lain nojalla.

Haastattelututkimuksissa ja postikyselyissä, joissa vastaaminen on vapaaehtoista, sovelletaan käsitettä "perehtyneenä annettu suostumus". Tämä tarkoittaa, että vastaajan tulee olla selvillä siitä, mihin hän suostuu.

Jos kohdehenkilöä koskevat perustiedot on saatu lain perusteella välillisesti valtion tai kunnan viranomaiselta tilaston laadintaa varten, katsotaan lainsäädännön antavan Tilastokeskukselle henkilörekisterilain tarkoittaman oikeuden käyttää tietoja tilastoissa ja tilastollisissa tutkimuksissa. Lainsäädännön nojalla voidaan myös käyttää kohdeyhteisöjä koskevia, välillisesti saatuja tietoja tilastojen laadinnassa.

Jos kohdehenkilöä tai kohdeyhteisöä koskeva tieto on saatu välillisesti sopimuksen perusteella esimerkiksi keskusjärjestöltä, sen käyttö määritellään sopimuksessa. Tietosuoja on kuitenkin vähintään sama kuin lain nojalla saaduissa tiedoissa.

3.2 Tietojen yhdistely

Tilastokeskus voi yhdistää hallussaan olevia aineistoja. Henkilörekisterilaki antaa tähän mahdollisuuden luonnollisten yksityishenkilöiden osalta ja muun lainsäädännön mukaan se on mahdollista myös yhteisöjen osalta. Seuraavia eettisiä periaatteita pitää kuitenkin noudattaa:

- Yhdistelyllä ei vaaranneta kohdehenkilön tietosuojaa eikä kohdeyh-teisön liikesalaisuuksia. Sen vuoksi poistetaan tai salakirjoitetaan hen-kilö- tai muu tunnus mahdollisimman pian yhdistelyn jälkeen.
- Kustannukset tai tiedonantotaakka vähenevät huomattavasti. Vaihtoeto olisi esimerkiksi kerätä uudet tiedot kohdehenkilöiltä tai kohdeyhteisöiltä.

Asiakkaan ja Tilastokeskuksen yhteisiä kohdehenkilöitä koskevia tietoja voidaan yhdistää Tilastokeskuksessa maksullisena palveluna uuden tilaston aikaansaamiseksi. Tilastokeskuksen tietoja ei kuitenkaan yhdistellä asiakkaan mielipide- tai markkinatutkimukseen ellei kohdehenkilöillä ole ollut tilaisuutta kieltää tietojensa käyttöä tällaisiin tutkimuksiin.

Tällaisesta tilastosta ei saa olla mahdollista tunnistaa tiettyä henkilöä, eikä se saa loukata kohdehenkilöiden tunteita. Myöskään silloin kun kohdehenkilöt ovat asiakasorganisaation henkilöstöä tai asiakasorganisaation asiakkaita, laadittavan tilaston käyttö ei saa loukata kohdehenkilöiden etuja tai tunteita. Ratkaisuna voi olla se, että tilasto asetetaan myös tilaajan henkilöstön tai tilaajan asiakkaiden käyttöön, hankitaan näiden suostumus tai tilasto tehdään niin kattavaksi, että sitä voidaan pitää yhteiskuntatilastona.

3.3 Tietojen julkaiseminen

Pääsääntö on, että julkaistusta tai asiakkaalle luovutetusta tilastosta ei saa pystyä saamaan selville yksittäisen tilastoyksikön ominaisuuksia koskevia tietoja. Pelkkää tietoa, että johonkin tilastotaulukon luokkaan kuuluu vain yksi yksikkö, ei kuitenkaan aina tarvitse pitää salassa.

Tilastotietoja saa julkaista vain siten, ettei niistä voi paljastua luottamuksellisia tietoja esimerkiksi vertailemalla muihin tietoihin. Tietoja ei pidetä tunnistettavissa olevina silloin, kun tunnistaminen vaatisi kohtuuttomasti aikaa, kustannuksia tai työvoimaa.

Tilastontekijä tunnustaa ryhmäintegriteetin (loukkaamattomuuden). Tilastokeskus ei aseta tarpeettomasti tiettyä ryhmää tai aluetta huonoon valoon.

Tämä periaate ei tietenkään estä sitä, että yhteiskuntatilastosta voidaan tunnistaa alueita tai ryhmiä, joiden asema tai elinolot ovat muita heikompia tai muuten poikkeuksellisia. Onhan tilaston tarkoitus auttaa yhteiskunnan päättäjiä edistämään tasa-arvoa ja hyvinvointia.

Suuret, tietyllä toimialalla määräävässä asemassa olevat yritykset ovat erikoistapaus. Koska näillä yrityksillä on merkittävä vaikutus yhteiskunnan sosiaaliseen ja taloudelliseen toimintaan ja ympäröivään luontoon, on eettisesti perusteltua julkaista näitä yrityksiä koskevia tietoja. Siksi valtakirjalla pyritään varmistamaan, että myös tällaisista yrityksistä saataisiin julkaistuksi tietoja.

Viranomaisten toimintaa kuvaavia tietoja voidaan yleensä julkaista myös toimintayksiköittäin.

3.4 Tilastoyksikkökohtaisten tietojen luovutus

Yleisenä periaatteena on, että yksikkökohtaisia tietoja ei luovuteta tunnistettavassa muodossa ulkopuolisille. Yksikkökohtaisia tietoja ei siis anneta esimerkiksi muiden viranomaisten käyttöön hallinto- tai valvontatarkoituksiin.

Tästä säännöstä on kuitenkin muutamia poikkeuksia. Ensinnäkin tietoja voidaan luovuttaa käyttöluvanvaraisesti, jos kohdehenkilö tai kohdeyhteisö on antanut siihen suostumuksensa. Lisäksi yleisten vaalien ehdokkaita koskevia tietoja voidaan luovuttaa. Edelleen vainajan kuolinsyytietoja voidaan luovuttaa tietyin eettisin ehdoin tiettyihin tarkoituksiin.

Myös yritys- ja toimipaikkarekisterin tietoja samoin kuin viranomaisten toimintaa kuvaavia tietoja voidaan yleensä luovuttaa myös toimintayksiköittäin.

Käyttöluvanvaraisesti voidaan tutkimustarkoituksiin luovuttaa otosaineistoja, yleensä ilman tunnistetietoja. Aineisto annetaan aina määrääjäksi. Tietojen mahdollinen yhdistely tapahtuu yleensä Tilastokeskuksessa. Ajan kuluessa tutkimusaineisto on hävitettävä tai palautettava Tilastokeskukselle.

Kokonaisaineistoja ei yleensä anneta. Tällainen aineisto kattaa koko maan, kokonaisen kunnan tai kokonaisen toimialan, ammatti- tai koulutusryhmän. Perusteluna on se, että aineistoon sisältyvien yksiköiden tunnistamisriski kasvaa liian suureksi, varsinkin jos asiakkaalla on samoja yksiköitä sisältäviä kokonaisaineistoja. Maanpuolustuksen kannalta arkoja aineistoja ei luovuteta. Monet totaaliaineistot ovat juuri sellaisia.

Kohdehenkilön tietosuojaa ei saa loukata eikä liikesalaisuuksia paljastaa. Tietosuojan turvaamiseksi liian tarkat luokitukset karkeistetaan.

Luonnollisten henkilöiden arkaluontoisten tietojen osalta ollaan erityisen varovaisia ja niitä voidaan luovuttaa vain erityisistä syistä. Arkaluontoisia tietoja ovat rotua, etnistä alkuperää, poliittista tai uskonnollista vakaumusta, rikollisuutta, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta, terveydentilaa, sairautta, vammaisuutta, hoitotoimenpiteitä, seksuaalista käyttäytymistä, sosiaalipalvelujen käyttöä, toimeentulotuen saamista sekä alkoholin ja huumeiden käyttöä koskevat tiedot. Arkaluontoinen voi olla myös aineisto, joka sisältää erityisen paljon ja kattavasti tietoja yhdestä henkilöstä tai henkilöryhmästä.

4 VELVOLLISUUDET ASIAKKAITA KOHTAAN

Tilastokeskuksen asiakkaita ovat kaikki Tilastokeskuksen palvelujen käyttäjät. Asiakas voi olla tekemisissä Tilastokeskuksen kanssa esimerkiksi välillisesti julkaisujen tai muiden tuotteiden ostajana ja tiedotteiden lukijana, joukkotiedotusvälineiden tai tietokantojen välityksellä tai välittömässä asiakaskontaktissa kysyessään puhelimitse tietoja, tilatessaan erityisselvitystä tai käydessään Tilastokirjastossa.

Velvollisuudet perustietojen antajia ja tietojen kohteita kohtaan saattavat rajoittaa tilastontekijän velvollisuuksia asiakkaita kohtaan.

4.1 Hyvä asiakaspalvelu

Hyvä asiakaspalvelu edistää tietojen käyttäjän toimintaa ja päätöksentekoa, lisää Tilastokeskuksen tietojen käyttöä ja tuntemusta sekä luo virastolle hyvän julkisen kuvan ja sitä kautta parantaa Tilastokeskuksen toimintaedellytyksiä. Asiakaspalautteen avulla saadaan myös tärkeitä viitteitä toiminnan kehittämiseksi.

Hyvään asiakaspalveluun kuuluu palveluhalukkuus ja joustavuus. Asiakkaita palvellaan asiakaslähtöisesti, asiakkaiden palvelutarpeet otetaan huomioon jo tuotantoprosessin suunnittelussa. Asiakkaille tiedotetaan palvelumahdollisuuksista, uusista ja olemassaolevista. Sovituista määräajoista ja aikatauluista pidetään kiinni. Jos niitä ei voida ylivoimaisen esteen takia noudattaa, informoidaan asiakasta siitä välittömästi.

Tilastokeskus soveltaa joustavaa hinnoittelua ottaen huomioon sille asetetut kannattavuusvaatimukset, vaikuttavuustavoitteet sekä asiakkaiden tasapuolisen kohtelun. Hinnoittelu voi perustua esimerkiksi kustannuksiin, sopimukseen, kysyntään tai kilpailunmukaiseen hintatasoon. Tilastokeskus ei käytä hinnoittelussaan väärin mahdollista hallitsevaa markkina-asemaansa, vaan ottaa aina huomioon tavoitteensa levittää tietojaan koko yhteiskuntaan.

Tilastokeskus on puolueeton tilastotiedon tuottaja ja tekee toimeksiantoja riippumatta siitä, kuka on asiakas ja mitä etuja hän edustaa. Tilastokeskus on tasapuolinen asiakkaidensa suhteen. Kaikkia asiakasryhmiä palvellaan parhaalla mahdollisella tavalla ottaen huomioon voimassa olevat säädökset ja eettiset periaatteet.

Tilastontekijä hankkii asiakkaalle parhaan mahdollisen Tilastokeskuksesta löytyvän tietämyksen, vaikkei asiakkaan haluama tieto kuuluisikaan hänen omaan pätevyysalueeseensa. Tällaisia asioita ovat usein esimerkiksi tutkimusmenetelmien käyttö ja aineistojen luotettavuuteen liittyvät yksityiskohdalliset tiedot. Jos tietoa ei Tilastokeskuksesta saa, pyrkii tilastontekijä selvittämään tiedon lähteen.

Mahdollisimman aikaisin asiakkaan kanssa neuvotellaan toimeksiannon aikataulusta ja kustannuksista sekä laadusta. Toimeksiannoissa noudatetaan yleisesti hyväksytyjä tieteellisiä periaatteita ja menettelytapoja. Asiakkaalle ilmoitetaan ne luotettavuusrajat missä liikutaan, ja Tilastokeskus ottaa toimeksiannon, mikäli se katsoo laadun olevan riittävä asiakkaan tarkoitukseen saavuttamiseksi.

4.2 Tietosuoja voi estää toimeksiannon ottamisen

Joskus asiakkaalle ei voida luovuttaa hänen haluamiaan tietoja vaikka kyseiset tiedot löytyisivätkin Tilastokeskuksesta tai ne olisivat esimerkiksi kyselytutkimuksena hankittavissa. Useimmiten tämä johtuu siitä, että tietosuoja on turvattava.

Tällaisissa tilanteissa asiakkaan kanssa pyritään aina neuvottelemaan vaihtoehtoisesta ratkaisusta. Selvitetään tarkkaan, mitkä ovat asiakkaan kannalta keskeisimmät tiedot, jolloin useimmiten vähemmän tärkeitä muuttujia voidaan karkeistaa. Ratkaisuna voi myös olla esimerkiksi se, että aineisto säilytetään Tilastokeskuksessa ja asiakkaalle tehdään hänen tarvitsemansa taulukot.

4.3 Asiakkaan oikeudet

Toisaalta Tilastokeskus huolehtii myös asiakkaan tietosuojasta ja kunnioittaa hänen oikeuksiaan. Ulkopuolisille ei kerrota toimeksiantajan yksityisyyttä taikka liike- tai ammattisalaisuutta koskevia tietoja.

Tilastokeskuksella on kuitenkin oikeus julkistaa toimeksiantotutkimusten tuloksia. Toimeksiantojen yhteydessä syntyvät aineistot, menetelmät, ohjelmistot ja tulokset ovat Tilastokeskuksen omaisuutta. Ne eivät siirry asiakkaan omaisuudeksi ja määräysvaltaan ellei toimeksiannon yhteydessä poikkeuksellisesti toisin sovita.

Tällaisia sopimuksia voidaan tehdä toimeksiannoissa, joita varten tilaaja antaa liikesalaisuudeksi katsottavaa tietoa. Tällöin toimeksiannon tulokset jäävät vain asiakkaan käyttöön. Asiakkaan kanssa voidaan myös erityisestä syystä sopia niin sanotusta karenssiajasta, ellei selvityksellä ole laajaa yhteiskunnallista merkitystä. Karenssiajan päätyttyä Tilastokeskuksella on oikeus julkistaa tuloksia.

5 VELVOLLISUUDET RAHOITTAJIA JA TYÖN- ANTAJAA KOHTAAN

Tilastontekijän työnantaja on Tilastokeskus ja sitä kautta valtio. Toiminnan rahoittajia ovat valtio, yhteistyökumppanit ja asiakkaat. Näitäkin kohtaan tilastontekijällä on velvollisuuksia. Asiakkaiden osalta velvollisuudet käsitellään luvussa 4.

5.1 Vastuu suorituksesta, ammattitaidosta ja laadusta

Niin rahoittajilla kuin työnantajallakin on oikeus odottaa, että tilastontekijä pyrkii hoitamaan tehtävänsä mahdollisimman hyvin ja käyttää työssään koko asiantuntemustaan sekä kaikkia tietojaan ja taitojaan.

Tilastontekijä noudattaa työnantajan ohjeita esimerkiksi tietosuojasta, tehtävän laajuudesta, aikataulusta ja kustannuksista. Hän huolehtii yhteistuumin työnantajan kanssa ammattitaitonsa ylläpitämisestä ja kehittämisestä.

Koko henkilöstö vastaa omalta osaltaan työyhteisön tavoitteiden saavuttamisesta, tuotekehityksestä ja palvelukyvyyn parantamisesta.

Tuotteiden ja palvelujen korkea laatu on työnantajan, rahoittajan ja tilastoammattilaisen yhteinen etu. Jos syntyy erimielisyyksiä siitä, onko valmiin tai työn alla olevan tuotteen laatu riittävän korkea, tai siitä, onko käytetty oikeita menetelmiä, pyritään ongelma ratkaisemaan neuvottelemalla yleisesti hyväksytyjä tieteellisiä ja ammatillisia periaatteita noudattaen. Jos yhteisymmärrystä ei synny, esimies ratkaisee kiistan ja ottaa täyden vastuun seurauksista myös suhteessa asiakkaisiin.

5.2 Vastuu yrityskuvasta ja liikesalaisuuksista

Tilastokeskuksen hyvä maine syntyy jokaisesta työntekijästä, siihen voivat kaikki tilastontekijät käyttäytymisellään vaikuttaa. Tämä tilastontekijän on syytä ottaa huomioon kaikessa ulospäin suuntautuvassa toiminnassaan. Asiakkaiden, tavaraintoimittajien ja muiden yhteys- ja kohderyhmien suuntaan toimitaan asiallisesti ja sopimuksia ja sitoumuksia noudattaen.

Esiintyessään julkisuudessa viraston edustajana Tilastokeskuksen työntekijä noudattaa tämän oppaan periaatteita.

Tilastontekijä ei luvata ilmaise viraston liikesalaisuuksia tai turvallisuuteen liittyviä asioita.

KIRJALLISUUTTA

Etikguiden. SCB-Tryck. Örebro 1991.

Kansainvälisen tilastoinstituutin tilastoalan ammattietikajulistus. Hyväksytty ISI:n jäsenistön kokouksessa Amsterdamissa 21. elokuuta 1985. 23 sivua.

Koskimäki, Timo: Pienet alueet tilastoinnin eettisenä ongelmana. Hyvinvointikatsaus 1990:3, ss. 39-40.

Manual on the protection of confidential data in the statistical office of the European Communities. 1. Draft. Situation as at 10.06.1991.

Statistical News, Special Supplementary Issue, Issue 96 a, Central Statistical Office, London HMSO, Summer 1992 Supplement. Erityisesti Yves Franchetin ja Robin Butlerin artikkelit virallisesta tilastosta.

Statistics and Privacy. Report from a conference in Stockholm, Sweden 25-26 June, 1987. 56 sivua.

Statistics in the Democratic Process at the End of the 20th Century. Statistisches Bundesamt. Wiesbaden 1992. 119 sivua.

Tutkimuksen ja tilastoinnin tietosuojaa koskeva suositus (Protection of personal data used for scientific research and statistics). Euroopan Neuvoston ministerikomitean hyväksymä suositus R (83) 23.9.1983.

Virallisen tilaston peruseriaatteen Euroopan talouskomission alueella (Fundamental Principles of Official Statistics in the Region of the Economic Commission for Europe.). Hyväksytty Yhdistyneiden Kansakuntien Euroopan talouskomission 47. istunnossa Kansojen Palatsissa 15. päivänä huhtikuuta 1992. 2 sivua, joissa 10 periaatetta.

Yritysetiikka. Keskustelumustio 19. Teollisuuden Keskusliitto 9.4.1990. 38 sivua.



Toimi oikein tilastoalalla

Tilastokeskuksen ammattieettinen opas

Kun toimit näin, toimit oikein:

Olet puolueeton ja tasapuolinen: noudatat yleisesti hyväksytyjä tekniikoita, menetelmiä ja määritelmiä.

Noudatat avoimuutta: edistät tilastojen käyttöä yhteiskunnassa, kerrot miten teet tilastoja ja mihin tarkoitukseen.

Huolehdi tietosuojasta: suojelet kohdehenkilöiden yksityisyyttä ja yhteisöjen liikesalaisuuksia.

Olet palveluhalukas ja joustava. Tunnet vastuuta ammattitaitosi kehittämisestä. Tunnet vastuuta työpaikkasi maineesta.

Teet luotettavia ja muutenkin laadukkaita tuotteita.

Teet tilastoja ja tutkimuksia olennaisista asioista.

Olet tehokas ja kustannustietoinen ja ajattelet ja huomioit myös tietojen antajien ja asiakkaiden kustannuksia.

Julkaisujen myynti:

Försäljning:

Hinta – Pris:

Tilastokeskus
PL 504
00101 Helsinki
Puh. (90) 17 341

Statistikcentralen
PB 504
00101 Helsingfors
Tel. (90) 17 341

20 mk

ISSN 0355-2063
ISBN 951-47-7581-3